

УДК 911.52

ЕТНІЧНІ КАРТИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ВЧЕНИХ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ ст.)

Андрій Байцар

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79007, м. Львів, Україна,
e-mail: andro1966@ukr.net*

Розглянуто розвиток уявлень про межі розселення українського етносу на початок складання етнографічних карт території Австрійської та Російської монархій, починаючи з 40-х років ХІХ ст. Проаналізовано погляди українських та російських дослідників, що вивчали це питання в різні періоди.

У рукописі “Географія Птолемея” 1420 р. (автор невідомий), на карті “Сарматія” (Sarmatias) (назва карти умовна) уперше були зображені українські землі та вперше на карті був напис “Сарматія”. Назва “Європейська Сарматія” (Sarmatia Europae) вперше поміщена на рукописній карті 1467 р. Ніколауса Германуса, який ще раз переробив зміст “Географії” Клавдія Птолемея (Cosmographia Claudii Ptolomaei Alexandrini. Manuscript, 1467). У другому (перше з картами) 1477 р. болонському виданні (26 карт) “Географії” Клавдія Птолемея теж є карта “Європейська Сарматія”. У наступному, римському виданні (1478) поміщені “Восьма карта Європи” (Octava Europae Tabula) та “Друга карта Азії” (Secunda Asiae Tabula), на яких зображено українські землі.

На підставі детального опрацювання й аналізу картографічних джерел, узагальнення результатів етнографічних, історичних та географічних досліджень української етнічної території простежено зміни меж у розселенні українського етносу.

На початку ХІХ ст. у багатьох країнах Європи запроваджено регулярні переписи населення, а також значно активізовано етнографічні дослідження, пов’язані з українським національним відродженням. Це створило об’єктивні передумови для започаткування у 20-х роках ХІХ ст. етнічного картографування. Стало можливим детально, буквально за населеними пунктами, картографувати склад людності, визначати абсолютну і відносну частку окремої національності на певній території.

Хронологічно висвітлено основні картографічні твори українських і російських вчених, на яких зображена українська етнічна територія. Зроблено опис багатьох етнічних карт. На засадах опрацювання значної кількості картографічних і літературних джерел хронологічно висвітлено історію етнографічного картографування території розселення українців.

Ключові слова: етнографічні дослідження, карта, українські землі, етнос.

Питанню зображення території України на російських та українських картографічних виданнях присвячені публікації Я. Дашкевича, М. Вавричин, Р. Сосси, Т. Паславського, І. Ровенчака, А. Симутіна, Н. Падюки, У. Кришталович, К. Галушко, О. Шаблія [1, 4, 24, 25, 30, 31, 36] та інших, проте воно ще потребує поглибленого вивчення. Оскільки

українські землі в різні періоди входили до складу різних держав (Польщі, Угорщини, Великого князівства Литовського, Російської імперії, Австро-Угорської монархії, Румунії), то необхідну є дослідження різноманітних картографічних джерел.

На початку XIX ст. активізувався процес формування слов'янських націй. Слов'янознавство почало розвиватись як окремий напрям науки. На підставі результатів етнографічних досліджень учені отримали змогу картографувати території розселення окремих народів. Першими етнічними мапами слов'ян були карти чеських учених Яна Чапловича (1829), Павла Шафарика (1842), француза К. Дежардена (1837) та англійця Г. Комбста (1841), що на довгий час стали основою знань про розселення слов'янських народів.

У **1848 р.** російський учений (німецького походження), академік, один із засновників Російського географічного товариства **П. І. Кенпен** (1793–1864) видав перший “Етнографічний атлас Європейської Росії” (Этнографический атлас Европейской России) [11]. Попри неточність наведених у статистичних таблицях показників, систематизовані автором матеріали вперше визначали особливості етнічної структури населення Європейської Росії, а отже, України та окремих її регіонів.

У Санкт-Петербурзі **1851 р.** “Етнографічну карту Європейської Росії” (Этнографическая карта Европейской России) видано окремо [9]. Це перша в Росії карта етнічного складу (за ознакою “племінної належності”) населення Європейської частини імперії. Вона була складена в масштабі 75 верст у дюймі (1:3 150 000).

Картографічний заклад російського географа та картографа **Микити Зуєва** (1823–1890) видав **1860 р.** “Докладний атлас Російської імперії” (Подробный атлас Российской империи), що складався з 22 карт [14]. На “Карті губерній Київської, Чернігівської, Полтавської, Волинської та Подільської” способом якісного фону позначено місця компактного проживання німців, євреїв, греків, татар. На “Карті губерній Харківської, Орловської, Тамбовської, Курської, Воронежської та Землі Війська Донського” теж способом якісного фону позначено місця компактного проживання німців і татар. “Карта губерній Херсонської, Таврійської, Катеринославської та Бессарабської Области” містить дані про татар, волохів, болгар, німців, греків, євреїв, вірмен, циган, сербів та поляків.

Перші українські етнічні мапи видані у Львові в Ставропільській друкарні.

Найстарішою вважають “Карту етнографічну Малоруси” (24×38 см), що додана до статті Михайла Коссака “Русини” у книзі “Львовянинь: приручний и господарський, місяцеслов на рок 1862” [18]. На чорно-білій карті відображено межі території розселення русинів і виділено 12 етнографічних груп українців, тобто фактично дано етнографічне районування [25].

У Львові греко-католицький священник, літератор, етнограф Гуцульщини **Софрон Витвицький** (1819–1879) **1863 р.** опублікував “Історичний нарис про гуцулів” (Rys historyczny o Huculach), перевиданий 1873 р. У цій книзі вміщено “Карту розселення гуцулів” форматом 20,2×20,6 см. Цій події передувала публікація автором у “Зорі Галицькій” (ч. 54–56; 1852) фольклорно-етнографічного нарису “Статистически-историческое обозрѣние Гуцуловъ въ Коломыйскомъ окрузѣ со характеристикою ихъ”.

Відомий військовий картограф **Родеріх Федорович Еркерт** (1821–1900), пруський підданий на російській службі і типовий для тієї епохи ерудит в етнографії, лінгвістиці, статистиці та інших суміжних дисциплінах, видав **1863 р.** дві версії етнографічного атласу: французькою мовою (Atlas Ethnographique des provinces habitées en totalité ou en partie par des Polonais [Карты] / par R. d'Erkert. St. Petersburg, 1863) і російською (Этнографический атлас западнорусских губерний и соседних областей [Карты]. Составлен Р. Ф. Эркертотом.

Санкт-Петербург, 1863) [12], у французькому заголовку – “губернії, населені повністю або частково поляками”. На погляди Р. Еркета сильний вплив мала стаття М. Лебьодкіна “Про племінний склад народонаселення Західного краю Російської імперії” (1861) [19].

У 1860–1870-ті роки найбільш плідним ученим, який вивчав етнічний склад населення Росії, був картограф, етнограф, російський генерал **Олександр Ріттіх** (1831–1914). Він продовжив справу, успішно розпочату, але не завершену П. Кеппеном. У цей період (1864) О. Ріттіх опублікував “Атлас народонаселення Західно-Руського краю за віросповіданнями” (Атлас народонаселення Западно-Русского края по исповеданиям) [27].

Українські землі разом з білоруськими ці науковці включили до складу так званого “Западно-Русского края”. До цього ж утворення ввійшли й північно-східні польські землі. Масштаб: 15, 20, 40 верст в англійському дюймі. В Атласі є одна загальна “Карта народонаселення Західно-русского края за віросповіданням” (виконана двома мовами – російською та французькою) і 9 карт народонаселення окремих губерній за віросповіданням (Могилівська, Вітебська, Мінська, Віленська, Гродненська, Ковенська та три українські: Київська, Подільська та Волинська губернії). На кожній з 9 губернських карт способом якісного фону показано релігійну належність населення (православні, католики, лютерани і т. д.). **Тут уперше на етнографічній карті російського виробництва виділено території розміщення малоросів (українців), великоросів і білорусів.**

О. Ріттіх 1875 р. опублікував працю “Племенной состав контингентов русской армии и мужского населения Европейской России”, у якій відображено докладні поповітові дані про етнічний склад населення Росії (крім Сибіру і Середньої Азії) станом на 1867 р. Український етнос тут виділений особливою графою.

Тоді ж, 1875 р., за наказом та дорученням Імператорського Російського географічного товариства, О. Ріттіх склав “Етнографічну карту Європейської Росії” (Этнографическая карта Европейской России) [28]. Від карти П. Кеппена вона відрізняється більшим масштабом і охопленням ширшої території (тут показані західні губернії Росії, Фінляндія й Закавказзя). Крім того, тут уперше виділено території переважного розміщення українців, росіян, і білорусів.

У 1878 р. вийшла німецькомовна “Етнографічна карта Росії” (Ethnographische karte von Russland) О. Ріттіха. Українці на карті позначені як *Klein-Russen*, росіяни – *Gross-Russen*, білоруси – *Weiss-Russen*.

Згодом, у 1885 р. О. Ріттіх опублікував у Варшаві працю “Славянский мир: Историко-географическое и этнографическое исследование”. До книги ввійшла “Карта західних та південних слов’ян” (КАРТА ЗАПАДНЫХЪ И ЮЖНЫХЪ СЛАВЯНЪ) [29]. Автор виділив серед слов’ян 11 етносів, серед них – малоруси (українці).

У Санкт-Петербурзі 1866 р. опубліковано “Карту Росії і племена, що її населяють” (Карта России и племена ее населяющие) [35], складену **Нестором Тербеневим** (видавництво М. Л. Свешнікова). По периметру карти є 21 клеймо із зображенням 55 основних та малих народів та народностей, що населяли Росію. Народи зображено в традиційних костюмах. Найчисленніші – великороси, малороси (українці) й білоруси.

Можливо, спеціально підготовлена до Слов’янського з’їзду, 1867 р., вийшла з друку “Етнографічна карта слов’янських народностей” (Этнографическая карта славянских народностей) [22] **Михайла Мирковича** (1836–1891; генерал-лейтенант, картограф), що охоплює територію Європейської Росії, Кавказу та європейських держав. М. Миркович, як і більшість російських етнографів та картографів того часу, не виділяв окремо українського та білоруського етносів. У легенді карти позначені лише росіяни.

У Львові **1869 р.** історик, культурний діяч, священник УГКЦ **Василь Степанович Гльницький** (1823–1895) під псевдонімом Денис з Покуття опублікував працю “Вісти про землю і дії Русинів”. До цієї історичної праці долучено “Карту малоруського народу”. Українські етнічні межі механічно скопійовані з карти П. Шафарика “Слов’янські землі” (Прага, 1842) на недосконалу картографічну основу [25].

Вагомий внесок у розвиток і становлення української етнічної картографії зробили **П. Чубинський** та **К. Михальчук**. “Карта южно-русских наречий и говоров” [23] етнографа П. Чубинського і мовознавця К. Михальчука (**1871**) підготовлена за матеріалами етнографічних і мовознавчих досліджень Російського географічного товариства та укладена приватним землеміром К. Маржецьким. Як зазначено на мапі, вони виконана за вказівкою П. Чубинського та К. Михальчука. Це перша українська діалектологічна карта, автором якої був К. Михальчук.

Щодо ролі П. Чубинського у створенні карти, то вона, можливо, звелась до того, що всі свої нотатки щодо визначення мовних кордонів українців він передав К. Михальчуку для ґрунтовнішого опрацювання [25].

Формат карти – 68×75 см, масштаб – 1:2 520 000. Надрукована в “Друкарні і Хромо-Літографії А. Траншеля” в Санкт-Петербурзі. Мапа опублікована у праці К. Михальчука “Наречия, поднаречия и говоры южной России в связи с наречиями Галичины” (у книзі “Труды этногр.-стат. экспедиции в Западнорус. Край”, т. 7, в. 1. СПб., 1872. С. 453–512).

Карта кольорова, позначено невелику кількість населених пунктів, державні та адміністративні кордони, рельєф, гідрографію. Підписи зроблено староруською мовою.

Ареал “південноруських наріч та говірок” (домінування української мови на середину ХІХ ст.) позначений червоною лінією. Мапу укладено способом якісного фону та етнічних територій. Крім українців, зображено розселення 13 інших народів. Додатковим навантаженням на карті є позначення їх арабськими цифрами.

На карті способом якісного фону відображено три основні українські говірки: українсько-польську, червоноруську (русинську), що, відповідно, розділені на 17 діалектів [17].

У цьому ж зьомому томі праці П. Чубинського додано ще дві карти, укладені приватним землеміром К. Маржецьким: “Карта еврейскаго населения Юго-Западнаго края” [20] та “Карта католиковъ, а въ томъ числѣ и поляковъ Юго-Западнаго края” [21].

“Докладный атлас Російської імперії з планами головних міст” (Подробный атлас Російской империи съ планами главныхъ городовъ, Картграфическое заведение А. Ильина, С-Петербургъ, 1871) містить 70 географічних карт російських губерній, країв і областей з планами губернських центрів [15]. Видано атлас картографічним закладом російського генерала, картографа **Олексія Ільїна** (1834–1889). На “Етнографічній карті Європи” способом якісного фону позначені малороси (українці), великороси, білоруси та ін.

У цьому ж Атласі поміщена й “Етнографічна карта європейської Росії” (Этнографическая карта европейской России). У легенді мапи способом якісного фону, показано 36 народів. Українці, білоруси та росіяни позначені одним кольором (зеленим), межі між цими етносами не показано.

Картографічний заклад О. Ільїна **1884 р.** видав мапу “Этнографическая карта русского народа в Европейской России и Австрии с показанием племенных его подразделений на великороссов, малороссов и белоруссов”. Ареал цих трьох етносів позначено одним кольором (коричневим).

Мапа українського лінгвіста, етнографа, фольклориста **Якова Головацького** (1814–1888) “Етнографічна карта руського народонаселення в Галичині, північно-східній

Угорщині і Буковині” (Етнографическая карта русскаго народонаселения Галичины, северо-восточной Угрии и Буковины) надрукована **1875 р.** [5] як додаток до праці – “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” у видавництві Ф. Кьоке. Ця тритомна етнографічна праця опублікована в 1863–1878 рр. у “Чтениях” Товариства історії і древностей російських при Московському університеті.

Товариство “Просвіта” **1887 р.** видало у Львові “Карту Галичини, Буковини і Угорської Руси”. Її автором був галицький український географ **Роман Гнатович Заклинський** (1852–1931). Карта долучена до його книги “Географія Руси. Русь галицька, буковинська і угорська” [13], що видана у Львові Товариством “Просвіта” 1887 р. О. Косткевичу належала аутографія укладеної мапи.

Для середніх і народних шкіл на вищому рівні “Руським товариством педагогічним у Львові” **1893 р.** видано карту “Русь-Україна і Біла Русь” масштабу 1:3 700 000, укладену студентами Львівського університету **Мироном Кимаковичем** і **Любомиром Рожанським**. Усього на карті виділено 13 етносів, розміщення русинів-українців відображено жовтим фоном.

У правому верхньому куті розміщена оглядова карта Європи з позначенням української суцільної етнічної території і “Перегляд”, де наведено статистичні дані про населення території України [25].

Григорій Величко (1863–1932), доктор філософії, професор історії і географії Львівської чоловічої вчительської гімназії, у **1896 р.** видав “Народописну карту українсько-руського народу”. Масштаб мапи – 1:1 680 000. На ній способом якісного фону виділено розселення 19 народів. Українці названі “українці русини”.

Картами-врізками “Осади малоруські в губернії Самарській і Оренбурзькій” та “Край Приамурський” Г. Величко чи не вперше, виділив два великі регіони українського колонізаційного освоєння в Північно-Східній Євразії (Росії), відомі пізніше під назвою “Жовтий клин” і “Зелений клин”, відповідно [36].

У **1897 р.** Г. Величко видав “Малу народописну карту українсько-руського народу” масштабу 1:8 000 000. Ця мапа, з огляду на її великий наклад, відіграла ще більшу роль в усвідомленні українцями своєї національної ідентичності та формування української політичної нації.

Отже, сьогодні дослідження питань української та зарубіжної етнокартографії щодо формування етнічного складу населення України загалом і окремих її регіонів посідає вагоме місце в науці, оскільки етнографічні карти є своєрідним джерелом знань, що потрібні нам для ліпшого розуміння своєї історії та культури.

Етнографічні карти потребують усебічного вивчення та дослідження. Перші українські етнічні карти мають різну наукову вартість: основою більшості з них були мапи європейських картографів від повного копіювання до часткового перероблення і доповнення. Тільки карта П. Чубинського та К. Михальчука, укладена на власних дослідженнях авторів, стала джерелом для інших картографів у разі укладання етнографічних мап. Етнографічні карти акумулюють знання, які необхідні для глибокого розуміння історії й культури народу на всіх етапах розвитку людського суспільства. Ці своєрідні етнографічні джерела дають уявлення не тільки про контури України та народи, що її населяли, а й про етнографічне розмаїття нашої держави.

Основне значення перелічених вище карт полягає в тому, що вони зображають українців (рутенів, русинів, південнорусів, малорусів, козаків) як окремий народ, і це стало одним із поштовхів процесу формування української модерної нації у XIX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У.* Україна на стародавніх картах (кінець XV – перша половина XVII ст. К.: ДНВП “Картографія”, 2004. 207 с.
2. *Величко Г.* Народописна карта українсько-руського народу – 1 : 1 680 000. Львів: Просвіта, 1896.
3. *Витвицький С.* Історичний нарис про гуцулів: Переклад, передмова, примітки Миколи Васильчука. Коломия: Вид. Світ, 1993. 94 с.
4. *Галушко К.* Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття: науково-популярне видання. К., 2013. 143 с.
5. *Головацький Я.* Етнографическая карта русскаго народонаселенія въ Галичинѣ, сѣверо-восточной Угрии и Буковинѣ. Масштабъ – 1:1 600 000. Вѣна: Печать Ф. Кёке, [1875].
6. *Головацький Я.* Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Москва, 1878. Ч. I. [4] с., С. 557–747, 368 с., карта.
7. *Денись зъ Покутья* [Льницький В.]. Вѣсти про землю і дѣи русиновъ. Львовъ: Ставропиг. ин-т, 1869. Кн. 1. 76 с., 1 л. карт.
8. *Эркерт Р.* Взгляд на историю и этнографию западных губерний России. СПб., 1864.
9. Етнографическая карта Европейской России, составленная Петром Кеппеном. Репринтное издание 1851 г. СПб.: Альфарет, 2008. 18 л.: 1 к. (16 л.), цв.
10. Етнографическая карта славянскихъ народностей: съ 1-го издания 1867-го года М. Ф. Мирковича, дополненная А. Ф. Риттихомъ. СПб.: Изданіе С. Петербургскаго отдѣла Славянскаго Благотворительнаго комитета; Гравироваль на камнѣ С. Емчениновъ, 1874.
11. Етнографический атлас Европейской России, составленный Петром Кеппеном. Факсимильное издание 1848 г. СПб.: Альфарет, 2008. 82 л.: 77 л. карт.
12. Етнографический атлас западнорусских губерний и соседних областей [Карты] / составлен Р. Ф. Эркерт. СПб., 1863.
13. *Заклинський Р.* Географія Руси. Львовъ: Просвѣта, 1887. Ч. I: Русь галицка, буковиньска и угорска. 150 с., карта.
14. *Зув Н.* (сост.). Подробный атлас Российской Империи. СПб.: Типография И. И. Глазунова и Комп., 1860. 39 с.
15. *Ильин А.* Подробный атлас Российской империи с планами главных городов. Факсимильное издание 1876 г. СПб.: Альфарет, 2007. 6 с., 72 л. карт.
16. *Льницький В.* Карта малорусского народа // Денись зъ Покутья. Вѣсти про землю і дѣи русиновъ. Львовъ, 1869. Кн. 1. 76 с., карта.
17. *Кардаш Т.* Етнічні карти території України у праці П. П. Чубинського “Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край” // Часопис картографії. 2013. Вип. 6. С. 232–241.
18. *Косса М.* Карта Етнографічна Малоруси. Львовъ: Инст. Ставр., 1861 // Львовянинъ: Приручний и господарскій Мѣсяцословъ на рокъ звичайный 1862. Львовъ: Накладомъ М. Н. Косака, 1862. 108 с.
19. *Лебедкин М.* О племенном составе народонаселения Западного края // Записки Русского географического общества. СПб., 1861. Кн. XIII. С. 131–160.
20. *Маржецкий К. Л.* Карта еврейскаго населенія Юго-Западнаго края / сост. К. Л. Маржецкий, руководитель П. П. Чубинский. 1:1 260 000, 30 верств в дюйме.

- [СПб]: Литогр. и хромолит. А. И. Траншеля, [187?]. 1 к.: 3 цв., печать, штемпель; 45×57 см.
21. *Маржецкий К. Л.* Карта католиков, а в том числе и поляков Юго-Западнаго края / сост. К. Л. Маржецкий, руководитель П. П. Чубинский. 1:1 260 000, 30 верств в дюйме. [СПб]: Тип. и хромолит А. И. Траншеля, [187?]. 1 к.: 3 цв.; 45×578 см.
 22. *Мирковичъ М. Ф.* Этнографическая Карта Славянскихъ Народностей. СПб., 1867.
 23. *Михальчук К. П.* Карта южно-русских наречий и говоров / сост. К. Л. Маржецкий, конс.: П. П. Чубинский, К. П. Михальчук / 1:2 520 000, 60 верст в дюйме. [СПб]: Типогр. А. Траншеля, 1871. 1к.: цв., штемпель; 61×78 см.
 24. *Падюка Н.* “Народописна карта українсько-руського народу” Г. Величка: історія створення і наукове значення // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Львів, 2005. Вип. 13. С. 430–444.
 25. *Падюка Н.* Початки української етнокартографії (друга половина XIX ст.) // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2008. № 1. С. 435–458.
 26. Подробный атлас Российской империи съ планами главныхъ городовъ. СПб.: Картграфическое заведение А. Ильина, 1871.
 27. *Риттихъ А. Ф.* Атлас народонаселения Западно-Русского края по исповеданиям. Сост. при М-ве внутр. дел в Канцелярии зав. устройством православ. церквей в зап. губерниях. 2-е изд., испр. и доп. СПб., 1864. 2 с., 9 л.: табл., карт.
 28. *Риттихъ А. Ф.* Этнографическая карта Европейской России. 1:2 520 000, 60 верствъ въ англ. дюйме. СПб.: Картогр. заведение А. А. Ильина, 1875.
 29. *Риттихъ А. Ф.* Карта западныхъ и южныхъ славянъ. 60 верствъ въ англ. дюйме. СПб.: Картогр. заведение А. А. Ильина, 1885.
 30. *Ровенчак І., Симутіна А.* Перші етнічні карти українських земель // Пам’ятки України. 1992. № 1. С. 22–26.
 31. *Симутіна А. Л.* Перші українські етнічні карти // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Київ: Наук. думка, 1993. Вип. 2. С. 23–34.
 32. *Сосса Р. І.* Історія картографування території України: підручник. К., Либідь, 2007. 336 с.
 33. Sprawozdane zъ діяльности центрального Выдѣлу Товариства “Просвѣта” за рокъ 1887. Львовъ, 1888. С. 12.
 34. *Таранець В. Г.* Українці: етнос і мова: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2013. 364 с.
 35. *Теребенев Н.* Карта России и племен еѣ населяющих. СПб.: Издание М. Л. Свешникова, 1886.
 36. *Шаблій О.* Григорій Величко – перший український доктор географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mykolayiv.org/media/files>.

REFERENCES

1. Vavrychyn, M., Dashkevych, Ya., & Kryshchalovych, U. (2004). *Ukraina na starodavnikh kartakh (kinets XV – persha polovyna XVII st.* Kyiv: DNVP “Kartohrafiia”, 207 pp. (in Ukrainian).
2. Velychko, H. (1896). *Narodopysna karta ukrainsko-ruskoho narodu – 1:1 680 000.* Lviv: Prosvita (in Ukrainian).
3. Vytvytskyi, S. (1993). *Istorychnyi narys pro hutsuliv:* Pereklad, peredmova, prymitky Mykoly Vasylichuka. Kolomyia: Svit, 94 pp. (in Ukrainian).

4. Halushko, K. (2013). *Ukraina na karti Yevropy: Ukraina ta ukraintsi u kartohrafii vid Antychnosti do XX stolittia*. Kyiv, 143 pp. (in Ukrainian).
5. Golovackij, Ja. (1875). *Jetnograficheskaja karta russkago narodonaselenija v Galichinъ, sъvero-vostochnoj Ugrii i Bukovinъ. Masshtab – 1:1 600 000*. Vъna: Pechat' F. Kъoke (in old-Slavic).
6. Golovackij, Ja. (1878). *Narodnyja prъsni Galickoj i Ugorskoj Rusi, I*. Moskva. 368 pp., karta (in old-Slavic).
7. Denis z Pokut'ja [Il'nic'kij, V.] (1869). *Vrъsti pro zemlju i dnъi rusinov, I*. L'vov: Stavropig. int, 76 pp., 1 l. kart (in old-Slavic).
8. Erkert, R. (1864). *Vzglyad na istoriyu i etnografiyu zapadnykh guberniy Rossii*. SPb. (in Russian).
9. *Etnograficheskaya karta Evropeyskoj Rossii. sostavlennaya Petrom Keppenom. Reprintnoye izdaniye 1851 g.* (2008). SPb.: Alfaret. 18 l.: 1 k. (16 l.). tsv. (in Russian).
10. *Etnograficheskaya karta slavyanskih narodnostej: s 1-go izdaniya 1867-go goda M. F. Mirkovycha, dopolnennaya A. F. Rittihom* (1874). SPb.: Izdanie S. Peterburskago otdyela Slavyanskogo Blagotvoritel'nago komiteta; Graviroval na kamnye S. Emcherinov (in Russian).
11. *Etnograficheskij atlas Evropeyskoj Rossii, sostavlennyy Petrom Keppenom. Faksimilnoye izdaniye 1848 g.* (2008). SPb.: Alfaret. 82 l.: 77 l. kart (in Russian).
12. Erkert, R. F. (Compil.) (1863). *Etnograficheskij atlas zapadnorusskikh guberniy i sosednikh oblastey* [Karty]. SPb. (in Russian).
13. Zaklynskij, R. (1887). *Geografiya Rusi, I: Rus galyc'ka, bukovynska i ugarska*. L'vov: Prosvita. 150 pp., karta. (in old-Slavic).
14. Zuyev, N. (Compil.). (1860). *Podrobnyj atlas Rossijskoj Imperii*. SPb.: Tipografiya I.I. Glazunova i Komp. 39 pp. (in Russian).
15. Ilin, A. (2007). *Podrobnyj atlas Rossijskoj imperii s planami glavnykh gorodov. Faksimilnoye izdaniye 1876 g.* SPb.: Alfaret, 6 pp., 72 l. kart (in Russian).
16. Ilnyckyj, V. (1869.) Karta maloruskogo naroda. In Denis z Pokut'a, *Vesti pro zemlu i dni rusinov, I*. L'vov, 76 pp., karta (in old-Slavic).
17. Kardash, T. (2013). Etnichni karty terytorii Ukrainy u pratsi P. P. Chubynskoho "Pratsi etnografichno-statystychnoi ekspedytsii v Zakhidno-Ruskyi kraj". *Chasopys kartohrafii*, 6, 232–241 (in Ukrainian).
18. Kossak, M. (1862). Karta Etnografichna Malorusi. Lvov: Inst. Stavr., 1861. In *L'vovyanin: Pryruchnyj i gospodarskij Mesyacoslov na rok zvyčajnyj 1862*. Lvov: Nakladom M. N. Kosaka, 108 pp. (in Russian).
19. Lebedkin, M. (1861). O plemennom sostave narodonaseleniya Zapadnogo kraja. *Zapiski Russkogo geograficheskogo obshchestva, XIII*, 131–160 (in Russian).
20. Marzhetskiy, K. L. ([187?]). *Karta evreyskago naseleniya Yugo-Zapadnago kraja*. In K. L. Marzhetskiy (Compil.), P. P. Chubinskiy (Ed.). 1:1 260 000, 30 verstv v dyuyme. [SPb]: Litogr. i khromolit. A. I. Transhelya. 1 k.: 3 tsv. pechat. shtempel; 45×57 cm (in old-Slavic).
21. Marzhetskiy, K. L. ([187?]). *Karta katolikov, a v tom chisle i polyakov Yugo-Zapadnago kraja*. In K. L. Marzhetskiy (Compil.), P. P. Chubinskiy (Ed.). 1:1 260 000, 30 verstv v dyuyme. [SPb]: Litogr. i khromolit. A. I. Transhelya. 1 k.: 3 tsv.; 45×578 cm (in old-Slavic).
22. Mirkovich, M. F. (1867). *Etnograficheskaya karta slavyanskih narodnostey*. SPb. (in old-Slavic).

23. Mihalchuk, K. P. (1871). Karta yuzhno-russkikh narechiy i govorov. In K. L. Marzhetskiy (Compil.), P. P. CHubinskiy & K. P. Mihalchuk (Eds.), 1:2 520 000, 60 verst v dyuyme. [SPb]: Tipogr. A. Transhelya. 1k.: tsv., shtempel; 61×78 cm (in old-Slavic).
24. Padiuka, N. (2005). "Narodopysna karta ukraïnsko-ruskoho narodu" H. Velychka: istoriia stvorennia i naukove znachennia. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*, 13, 430–444 (in Ukrainian).
25. Padiuka, N. (2008). Pochatky ukraïnskoi etnokartohrafii (druga polovyna XIX st.). *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*, 1, 435–458 (in Ukrainian).
26. *Podrobnyj atlas Rossijskoj imperii s planami glavnyh gorodov* (1871). SPb.: Kartograficheskoe zavedenie A. Ilina (in Russian).
27. Rittih, A. F. (1864). *Atlas narodonaselenija Zapadno-Russkogo kraja po ispovedanijam*. Sost. pri Ministerstve vnutrennih del v Kanceljarii zaveduujuushhego ustrojstvom pravoslavnyh cerkvej v zapadnyh gubernijah. 2-e izd., ispr. i dop. SPb., 2 pp., 9 l.: tabl., kart (in old-Slavic).
28. Rittih, A. F. (1875). *Etograficheskaya karta Evropejskoj Rossii*. 1:2 520 000, 60 verst v angl. dyujme. SPb.: Kartogr. zavedeniye A. A. Il'ina (in old-Slavic).
29. Rittih, A. F. (1885). *Karta zapadnyh i yuzhnyh slavyan*. 60 verst v angl. dujme. SPb.: Kartogr. zavedenie A. A. Il'ina (in old-Slavic).
30. Rovenchak, I., & Symutina, A. (1992). Pershi etnichni karty ukraïnskykh zemel. *Pam'iatky Ukrainy*. 1, 22–26 (in Ukrainian).
31. Symutina, A. L. (1993). Pershi ukraïnski etnichni karty. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*, 2, 23–34 (in Ukrainian).
32. Sossa, R. I. (2007). *Istoriia kartohrafuvannia terytorii Ukrainy*. Kyiv: Lybid, 336 pp. (in Ukrainian).
33. *Spravozdanie z diyal'nosti central'nogo Vydilu Tovarystva "Prosvita" za rok 1887* (1888). L'vov, P. 12 (in old-Ukrainian).
34. Taranets, V. H. (2013). *Ukraintsi: etnos i mova*. Odesa: ORIDU NADU, 364 pp. (in Ukrainian).
35. Terebenev, N. (1886). *Karta Rossii i plemen eye naselyayushchikh*. SPb.: Izdaniye M. L. Sveshnikova (in Russian).
36. Shablii, O. (2012). Hryhorii Velychko – pershyi ukraïnskyi doktor heohrafii. URL: <http://mykolayiv.org/media/files> (in Ukrainian).

*Стаття: надійшла до редакції 17.09.2019
доопрацьована 15.10.2019
прийнята до друку 29.10.2019*

**ETHNIC MAPS OF UKRAINIAN LANDS IN WORKS
OF UKRAINIAN AND RUSSIAN SCIENTISTS
OF THE SECOND HALF OF XIX CENTURY**

Andriy Baitsar

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79007 Lviv, Ukraine,
e-mail: andro1966@ukr.net*

The study considered the development of ideas about the limits of settling the Ukrainian people in connection with the compilation of ethnographical map of the Austrian and Russian monarchies, since the 40s of XIX century. The views of Ukrainian and Russian researchers who have studied this issue during different periods are analysed.

In the manuscript “Geography of Ptolemy” in 1420 (the author is unknown), the map “Sarmatia” (Sarmatias) (the name of the map is conditional) Ukrainian lands were depicted for the first time and for the first time the map contained the inscription “Sarmatia”. Nicolaus Hermanus, who revised the content of “Geography” by Claudius Ptolemy (Cosmographia Claudii Ptolomaei Alexandrini Manuscript, 1467), first placed the name “European Sarmatia” (Sarmatia Evrope) on the handwritten map of 1467. In the second (the first one with maps) Bologna edition 1477 (26 maps) of Claudia Ptolemy's “Geography” also contained a map of “European Sarmatia”. In the next Roman edition (1478) the Eighth Map of Europe (Octava Europe Tabula) and the Second Map of Asia (Secunda Asiae Tabula) are contained, which the Ukrainian lands are depicted in.

Based on a detailed study and analysis of cartographic sources, summarizing the results of ethnographic, historical and geographical research of Ukrainian ethnic territory tracked changes in the boundaries of settling the Ukrainian ethnos.

In the early nineteenth century in many European countries, regular population censuses had been introduced and ethnographic studies related to the Ukrainian national revival had been intensified. It created objective prerequisites for the beginning of ethnic mapping in the 1920s and became possible to map the composition of the population in detail, literally by settlements, to determine the absolute and relative share of a particular nationality in a certain territory.

The main cartographic works of Ukrainian and Russian scientists, which depict the Ukrainian ethnic territory, are chronologically highlighted. Many ethnic maps have been described. On the basis of elaboration of a considerable number of cartographic and literary sources, the history of ethnographic mapping of the territory of Ukrainian settlements is chronologically covered.

Key words: ethnographic researching, map, Ukrainian lands, ethnos.